

Dobrovolná, nebo povinná vojenská služba? (Přehled stavu profesionalizace v současné Evropě)

Ostrá redukce konskripčních armád (tj. armád založených na všeobecné branné povinnosti) je jedním z důsledků skončení studené války, a také jednou z nejvíce očekávaných změn mezi mladými lidmi, jichž se týká vojenská služba. Několik západoevropských zemí se vydalo na cestu profesionalizace ozbrojených sil, jako před lety Británie a Spojené státy. Tyto dva státy měly během své historie většinou profesionální (pravidelné) armády, a po několika desetiletích zavedení povinné vojenské služby se v případě Británie v roce 1960, v USA v r. 1973, znovu vrátily k principu dobrovolné armády.

Základní důvody pro profesionalizaci armád v západní Evropě byly zhruba dva. Prvním byl rozpad Sovětského svazu. Rozpuštění Varšavské smlouvy znamenalo, že přestalo existovat přímé vojenské ohrožení západoevropského teritoria, což umožňuje udržovat jen poměrně malé ozbrojené síly. Obrana země a sousedních států právně a morálně ospravedlňovala všeobecnou brannou povinnost, avšak zasazení vojáků základní služby do akcí v zahraničí nebylo většinou obyvatelstva přijímáno příznivě.

Většina evropských států má zákony, které omezují službu v zahraničí pouze na jednotky složené z dobrovolníků, a to včetně Francie (již od 19. století). Válka v Alžíru (1954–62) byla výjimkou – právně bylo toto území součástí Francie. Ale právě tak jako Spojené státy ve Vietnamu, zasazení vojáků základní služby (VZS) v Alžíru rozdělilo francouzskou společnost a napomohlo tomu, že posléze byly tyto jednotky staženy. Pro službu v cizině byla vyčleněna výhradně Cizinecká legie a některé poloprofesionální jednotky.

Dnes je hlavní pozornost západoevropských ozbrojených sil soustředěna na operace mimo území členských států NATO. Jediné možné zasazení, které pro tyto armády v současné době přichází v úvahu, je při živelních pohromách, jako např. v Německu během ohromných záplav v roce 1997.

Aliance NATO ale musí čelit značnému množství problémů, které mají svůj zdroj mimo území členských států. Zejména Francie, která několikrát velmi razantně zredukovala počty svých ozbrojených sil, zjistila, že je pro ni nemožné, aby tuto svou povinnost splnila, právě proto, že existují již zmiňovaná silná politická, ve většině případů i právní omezení proti zasazení vojáků vykonávajících povinnou vojenskou službu v operacích v zahraničí.

Druhým zásadním důvodem pro přechod k profesionální armádě je výcvik. Od konce studené války vznikly v řadě evropských zemí tlaky na zkrácení vojenské služby, a to až **pod dobu nutnou k řádnému výcviku vojáků**. Povinná vojenská služba ve Francii a Německu trvá pouhých deset měsíců. A i když si vojáci přinášejí z civilních škol značnou znalost počítačů, není možné za tak krátkou dobu zvládnout ovládání pokročilých zbraňových systémů. Vzhledem ke stále vzrůstající technické povaze války – která je vyjádřena termínem *revoluce ve vojenství*, respektive „revoluce ve vojenských záležitostech“ (Revolution in Military Affairs – RMA) – i země, které zachovávají

povinnou vojenskou službu, se v posledních desetiletích rozhodly snížit podíl, který tvoří VZS.

I v případech, kdy to umožňuje zákon, se nedoporučuje používat tyto vojáky ani v tzv. mírových operacích (vynucování míru, udržování míru). Míse vyžadují dlouhou a intenzivní přípravu na styk s civilním obyvatelstvem a na situace blízké válce. Vojáci základní služby, sloužící poměrně krátkou dobu, nemohou logicky zvládnout požadavky delšího zasazení v zahraničí. A konečně i vzrůstající špatný fyzický stav současné „změkčilé generace“ znamená, že musí být vynaloženo vyšší úsilí a více času, aby byli vojáci připraveni na službu v poli.

Francie se řídí příkladem Británie

V roce 1994 se Belgie stala první členskou zemí NATO, která po skončení studené války snížila početní stavy vojáků základní služby téměř o polovinu, na 44 5000. V roce 1997 následovalo Nizozemí. V roce 1998 vyhlásilo Portugalsko a Španělsko, že do roku 2003 ukončí povinnou vojenskou službu. Nejdůležitější krok ale učinila Francie, která historicky jako první evropská země zavedla v roce 1793 celonárodní povinnou vojenskou službu.

Prezident Jacques Chirac v roce 1996 vyhlásil, že do roku 2002 budou ve Francii pouze profesionální ozbrojené síly. Hlavním důvodem pro toto rozhodnutí byla válka v Perském zálivu v r. 1991. Chyběly profesionální síly, což znamenalo, že jednotky, které byly vyslány do zálivu, byly značně menší než britské, navzdory tomu, že Francie má podstatně větší armádu.

V roce 1998 měly francouzské ozbrojené síly 358 800 vojáků, z toho bylo téměř 130 000 VZS. Do roku 2002 mají být tito vojáci nahrazeni profesionální armádou v počtu 350 000 osob. Zdá se však, že proces profesionalizace poněkud zaostává za časovým rozvrhem, a tak není jisté, zda se Francii v cílovém roce 2002 tento plán podaří splnit.

První podmínkou, aby se tento plán podařilo splnit je, aby platy v ozbrojených silách byly alespoň srovnatelné s platy v civilním sektoru, které jsou v každém případě vyšší než služné vojáka plnící svou vojenskou povinnost. (Na tom ztroskotaly plány Ruska vybudovat výhradně zcela dobrovolné ozbrojené síly.) Hrozba celosvětového hospodářského poklesu znamená, že krátkodobě Francie zřejmě nebude mít žádné zvláštní finanční rezervy pro tento účel.

Za druhé. Proces přechodu na profesionální armádu je ve Francii brzděn obavami z hospodářské recese v těch regionech, které jsou ekonomicky závislé na vojenských základnách, posádkách či obranném průmyslu. Konec povinné vojenské služby zvýší nezaměstnanost v sociálně velmi zranitelné věkové skupině, s následnými důsledky, jako nárůst zločinnosti, sociálního neklidu.

Důvody uváděné ve prospěch povinné vojenské služby

Mínění v tomto ohledu není jednotné. Německo, Itálie a skandinávské země, rovněž Turecko a Řecko, by rády zachovaly povinnou vojenskou službu, i když každý stát z jiného důvodu. Řekové a Turci se bojí války na vlastním území, pravděpodobně mezi sebou navzájem. Navíc obě země jsou poměrně chudé, než aby mohly udržovat zcela

profesionální armádu. Proto slouží v turecké armádě o celkovém počtu 639 000 osob na 528 000 vojáků základní služby (viz *tabulka*).

Tabulka

Ozbrojené síly členských států NATO				
zcela profesionální částečně konskripční	(P) (K)	datum profesionalizace	celkový počet (1998)	počet VZS (1998)
Belgie	P	1994	43 000	–
Británie	P	1960	210 940	–
Dánsko	K	–	32 100	7 900
Francie	K	2002	358 800	129 250
Itálie	K	–	298 400	134 100
Kanada	P	1946	60 600	–
Lucembursko	P	–	811	–
Německo	K	–	333 500	137 500
Nizozemí	P	1997	57 180	–
Norsko	K	–	28 900	16 150
Portugalsko	K	2003	53 600	11 540
Španělsko	K	2003	193 950	99 700
Turecko	K	–	639 000	528 000
Řecko	K	–	168 500	112 700
Spojené státy	P	1973	1 141 600	–

Zdroj: The Military Balance 1998/99. International Institute for Strategic studies, Oxford University Press, 1998.

Také Norsko a Švédsko pravděpodobně povinnou vojenskou službu zachovávají. Z téměř 29 000 vojáků je v Norsku 16 500 VZS, ve švédské armádě o síle 53 000 osob je to 34 000. Obě země, částečně zřejmě vzhledem k blízkosti Ruska, dbají snad až přehnaně o obranu státního území „armádou občanů v uniformě“. A totéž platí i o armádě Švýcarska, které stále udržuje tradici ozbrojených milic. Mimořádně otázka pravidelné armády se stala v 90. letech ve Švýcarsku tématem dvou referend, ale v obou případech tento návrh neprošel.

Vláda italského ministerského předsedy Massimo d'Alemy (od listopadu 1998), vyhlásila, že i když se počet italské armády sníží z 298 400 na asi 230 000, a množství profesionálních jednotek rychlé reakce se zvýší, vojáci základní služby i v budoucnu budou stále tvořit dvě pětiny celkového počtu.

Jeden z důvodů, který je v Itálii, ale i jinde, uváděn ve prospěch zachování povinné vojenské služby je její výhodnost pro civilní sektor. Asi 60 000 mladých lidí, kteří se v Itálii každoročně rozhodují pro civilní náhradní službu, totiž vykonávají potřebnou, ale málo placenou práci ve zdravotnictví, školství ap.

V Itálii, stejně jako v Německu a skandinávských zemích, hraje při zachovávání povinné vojenské služby důležitou roli také demografický faktor. V celé Evropě nastal v uplynulých desetiletích prudký pokles porodnosti, snížila se síla odvodních ročníků. V důsledku toho je obtížné rekrutovat profesionální vojáky, ledaže by jim armáda nabízela velice slušnou mzdu.

V roce 1997 chybělo britské armádě pravděpodobně i vzhledem k silným ročníkům do požadovaného počtu 112 000 vojáků 5000 osob. Proto jsou v Británii různé, zejména technické složky vojska v případech ozbrojeného konfliktu velice závislé na zálohách teritoriální armády.

Německé obavy

Nejdůležitější evropskou zemí z hlediska příštích osudů povinné vojenské služby v rámci NATO je Německo. Je to největší západoevropský stát a zároveň země, jejíž obyvatelé mají z historických důvodů nejproblematictější vztah k armádě. V roce 1998 sloužilo v 333 500ové armádě asi 137 500 VZS a předpokládá se, že v příštím desetiletí jich bude zapotřebí nejméně 90–95 000. Mnoho vojáků slouží v armádě jako poloprofesionálové, za vyšší plat, nebo vzhledem k zajímavé práci či možností vzdělání, které poskytuje armáda.

V roce 1998 souběžně s programem **přehodnocení strategických priorit**, který probíhá v Británii, začal v Německu **výzkum ozbrojených sil a strategických požadavků**. Je ale velmi nepravděpodobné, že komise, která má provádět analýzu, doporučí zrušení povinné vojenské služby. S ohledem na roli německé armády v první polovině dvacátého století mají Němci (více než obyvatelé jiných zemí) obavy ze vzniku čisté profesionální armády, která je oddělena od společnosti, která má svůj vlastní vojenský, autoritářský morální kodex. Navíc velká část německé levice – zvláště „zelení“ – je silně ovlivněna jak pacifismem, tak podezíráním Spojených států. Nevěří v zasazení německých jednotek mimo území států NATO, a to ani v mírových operacích. Domnívají se, že by to byla jen služba americkým „imperiálním ambicím“.

V důsledku toho existuje značný odpor nejen ke zrušení povinné vojenské služby, tak k budování velkých a efektivních profesionálních jednotek. Vláda bývalého kancléře Helmuta Kohla kdysi vypracovala návrh na zřízení výhradně profesionálních jednotek o síle 50–70 000 mužů, ale od nástupu koalice „sociálně demokratická vláda – zelení“ v říjnu 1998 již o tomto plánu nebylo nic slyšet.

V současnosti jsou největší německé jednotky rychlého nasazení, určené pro mise mimo území států NATO, nanejvýš na úrovni brigády. I když jsou součástí mnohonárodních sil Aliance, několik z nich pro tyto mise nebude pravděpodobně nikdy použito. Jde např. o chystaný první německo-nizozemský sbor. Vlády i veřejné mínění obou zemí jsou proti. Vytváření efektivních sil bude tedy vyžadovat rozdělení již existujících jednotek a budování nových jen k tomuto účelu (*ad hoc*). Tímto způsobem Francie formovala své jednotky pro válku v Perském zálivu a rozhodně takto vzniklé jednotky nebyly právě ty nejefektivnější.

Profesionální armáda – základ společných sil NATO

Francie a Británie se vzhledem k omezením, jaké má Německo a většina dalších západoevropských zemí, rozhodly, že se při budování evropských sil určených k nasa-

zení mimo území států NATO chopí iniciativy. Francouzský prezident Chirac a britský premiér Tony Blair se 4. prosince 1998 dohodli v St. Malo, že podniknou potřebná opatření k vybudování společného svazku, skládajícího se přinejmenším z 30 000 vojáků. S ohledem na jejich historické zkušenosti s expedičními jednotkami vysílanými do zámořských držav a aktivitám po rozpadu koloniálního systému, jsou to v podstatě jediné evropské státy, které jsou schopné plnit podobné úkoly ve velkém měřítku.

Italská armáda má být reorganizována do čtyř nových svazků reakce a intervence, a do dvou složek armády národní obrany, ale v praxi jak Itálie (podobně jako ostatní státy) hraje přinejlepším nanejvýš druhořadou vojenskou roli. A při budování skutečně výkonných společných anglo-francouzských expedičních sil, bude nejdůležitější ta skutečnost, že obě armády jsou zcela profesionální.

Podle "Volunteers versus Conscripts", Strategic Comments, vol. 5, January 1999/red.

NATO zůstává i nadále jedinou mezinárodní organizací, která je zaměřena proti vnějšímu ohrožení (byl v současné době taková hrozba neexistuje) a která zároveň disponuje stálou integrovanou vojenskou strukturou. Tradiční a základní role Aliance – tedy kolektivní obrana, je v 90. letech rozšiřována o další role, které lze zahrnout pod pojem kolektivní bezpečnost. Do této kategorie spadají aktivity spojené s mírovými operacemi typu SFOR a IFOR v Bosně. Obecně řečeno, jde o operace mimo území Aliance (out-of-area), na něž se nevztahuje článek 5 washingtonské smlouvy (kolektivní obrana). Tato funkční proměna, která je dána především novým charakterem strategického prostředí, se odráží ve vnitřní a vnější adaptaci NATO.

*Jiří Šedivý, ředitel Ústavu mezinárodních vztahů
Česká republika v NATO (sborník)
Česká atlantická komise, Praha 1999*